

चित्रकृतीचा मोहक शब्दवेद

“यशाची इच्छा असणाऱ्याच्या घरात या महाभारताचा आदर्श असेल आणि जिथे मानवाचं यश, जय तिथे ‘तू’ असशीलच. ‘जय’ नावाचा हा भूतकाळी इतिहास भविष्यातही नव्या रूपात घडेल आणि लिहिला जाईल, तुझी अविनाशी भूमिका देहमुक्त, अनासक्त होऊनही संपलेली नाही. कारण संभवामि युगे युगे हे वचन दिलं आहे तुझ्या व्यक्तिरेखेन, विसरलास ?”

साहित्यात नवनवीन प्रवाह येत आहेत, त्यामुळे साहित्याचे दालन समृद्ध होण्यास मदतच होत आहे. परंतु त्याचवेळी अनेक प्रयोगदेखील साहित्यात होत आहेत. हे प्रयोगासाठी प्रयोग नसून प्रतिभेला आव्हान देणारे प्रयोग असतील तर त्यांचे स्वगत नक्कीच होते, त्यांची दखलदेखील घेतली जाते. अर्थात त्यासाठी लेखकाची लेखनावरील निष्ठा आणि त्याच्या प्रतिमेवरील त्याचा विश्वासदेखील महत्त्वाचा असावा लागतो. तर हे प्रयोग यशस्वी होउ शकतात, याचा प्रत्यय अलीकडील काळात प्रसिद्ध झालेल्या काही पुस्तकांनी आणि त्याच्या लेखकांनी सिद्ध केला आहे. त्यातले एक आहे, ‘गुंफियेला शेला’.

‘गुंफियेला शेला’ हा लघुकथांचा एक संग्रह आहे, ज्यात मोजून अडूचाळीस कथा आहेत. एकपानी, दोनपानी कथांचा प्रयोग अनेक मान्यवर लेखकांनी केलेला आहे. ज्यात दुर्गाबाई, अरविंद गोखले यांचा समावेश आहे. तशा ‘गुंफियेला शेला’ यात एकपानी कथा आहेत. मग यात नवलाचे आणि प्रयोगाचे काय आहे, असा प्रश्न उपस्थित होऊ शकतो. त्याचे उत्तर नक्कीच आहे ते या दोन शब्दात ‘नवलाचे’ आणि ‘प्रयोगाचे’. कसे ते सांगतो.

एक तर या कथा एकपानी आहेत, पण त्यांना वाक्यांची मर्यादादेखील आहे. प्रत्येक कथा वीस वाक्यांत पूर्ण, म्हणजे ठरवलेल्या चौकटीत घट्ट बसवलेली. शब्दांची मर्यादा येते तेव्हा साहजिकच फाफटपसारा न करता नेमकेपणाने आशयापर्यंत पोचवण्याचा प्रयत्न करणे, याला पर्याय उरत नाही. तो प्रयत्न इथे कसोशीने कसोटीपूर्वक पाळला गेलेला दिसून येतो.

दुसरी आणि अत्यंत आव्हानात्मक कसोटी म्हणजे लेखनाची. समोर एक चित्र ठेवलेले आहे, त्या चित्रातील कथेचे बीज शोधून त्यावर कथा लिहायची आहे. समोर मॉडेल ठेवून त्याच्याकडे पाहून चित्रकाराने चित्र तयार करायचे, तशी. बरे, ही प्रायोगिकता एका लेखकाने केलेली नाही, तर यात सहभागी आहेत चार लेखिका. एकाच चित्रावरून चौर्धींनी आपापल्या दृष्टिकोनातून कथेला आकार द्यायचा आहे. म्हणजेच एक मॉडेल वेगवेगळ्या अंशातून जसे वेगवेगळे दिसेल, तशा या चौर्धींचा कथा वेगवेगळ्या. या हिशेबाने बारा चित्रावरून अडूचाळीस कथा वाचकांसमोर आलेल्या आहेत. या वेगवेगळ्या धाग्यातून साकारलेला, मुंफलेला शेला म्हणजेच ‘गुंफियेला शेला’! आहे की नाही अभिनव, कौतुकास्पद नावीन्य असलेला दर्जेदार साहित्यिक प्रयोग!

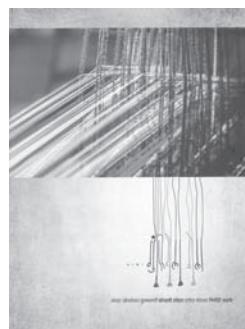
ग्रंथपान

चांगदेव काळे

संपर्क : ९८६९२०७४०३

गुंफियेला शेला

संपदा जोगळेकर-कुलकर्णी,
सोनाली लोहार, हर्षदा बोरकर,
निर्मोही फडके

या कथा वाचताना आणखी वैशिष्ट्य जाणवते ते हे, की कथानकात असलेली वैविध्यपूर्ण भाषा, तिचे लालित्य आणि विषयाला गवसणी घालण्यातला आवाका. कथाबीज कायम ठेवून पैलू पाडलेल्या हिन्यासारखी त्याची नजाकत कायम ठेवून आपल्या कौशल्याचे ही पैलू फिके पडणार नाहीत याची त्यांनी पुरेपूर काळजी घेतलेली आहे. याचे त्यांना जाणवलेले वेगळेपण लेखिकेच्या – निर्मोही फडके यांच्या शब्दात सांगायचे तर ते असे, ‘चौकट’ आणि ‘स्त्री’ (विशेषत: भारतीय स्त्री) ह्यांचं एक पारंपरिक समीकरण आहे, पण ह्या कथाप्रयोगाच्या माध्यमातून एका चौकटीतली कलात्मकता, दुसऱ्या चौकटीतून सर्जनात्मक रीतीनं उलगडत एका चौकटीतली कलात्मकता, दुसऱ्या चौकटीतून सर्जनात्मक रीतीनं उलगडत नेत नवनिर्मिती करणं हा अनुभव आम्हाला मिळत गेला.

‘गुंफियेला शेला’ या कथासंग्रहाचा आविष्कार खरोखरच तलम, नाजूक, घट्ट वीण आणि सुंदर कल्पनांनी साकार झालेला आहे. याची ही कल्पक कलाकुसर संपदा जोगळेकर-कुलकर्णी, सोनाली लोहार, हर्षदा बोरकर आणि निर्मोही फडके या प्रतिभेचे वरदान लाभलेल्या चार लेखिकांनी मनापासून, ठाम विश्वासाने आविष्कृत केलेली आहे. नाट्य, नृत्य, दिग्दर्शन, लेखन या कलांमध्ये निपुण असलेल्या, आपापल्या आणि अभ्यासाचा ठसाही या लेखनावर आलेला आहे. ‘चार सख्य चोवीस’ची सुपीक कल्पना याच चौर्धींची होती. तिचेच सुंदर बहारात आलेले देखणे रूप म्हणजे ‘गुंफियेला शेला’. प्रत्येक वाचकाने तो पांघरावा

असा हा शेला आहे.

डॉ. आनंद नाडकर्णी, मनोविकासतज्ज्ञ यांनी त्यांच्या प्रस्तावनेत लेखिका आणि त्यांचे प्रयोगशील लेखन यांची मनापासून प्रशंसा केलेली आहे. अच्युत पालव, आंतरराष्ट्रीय कीर्तीचे सुलेखनकार यांनीही या चित्रकृतीचा संवेदनक्षम मनाने घेतलेल्या शब्दवेधाला मनमोकळी दाद दिलेली आहे. ज्या चित्रावरून शब्दफुलोरा साकारलेला आहे, त्या चित्रांची रेखाचित्रे पूजा रायबागी, आकाश चंद्रकांत पोतदार, चिन्मय जोशी यांनी काढलेली आहेत. मुखपृष्ठावरील उत्तम सजावट अतुल जोशी यांची आहे.

मूल्य ४०० रुपये सवलतीत २५० रुपये

नातं आणि प्रेम याचा संगम असलेले तीर्थक्षेत्र

‘स्त्री-पुरुष संबंध हे परस्परपूरक असायला हवेत. ह्या संबंधाचा समतोल साधणे हे च कुटुंबसौख्याच्या यशाचे रहस्य आहे. समाधान, तृप्ती आणि प्रेम, आनंद ह्या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत आणि हेच विवाहाचे सुवर्णतत्त्व आहे. आणि जगातील सर्व धर्मांमध्ये ह्या सुवर्णतत्त्वाचे महत्त्व अधोरेखित झालेले आपल्याला आढळते.’’

‘विवाहसंस्था संकल्पना आणि संक्रमण’ हे एका स्वतंत्र विषयावरील पुस्तक आपल्या हाती आले आहे. विवाह हा एकच शब्द न वापरता ‘विवाहसंस्था’ असा व्यापक अर्थाचा हा शब्द योजलेला आहे. ज्याचा प्रवास रानटी, मुक्त, एकलकोडेपासून सुरु झाला आणि अंतर्गत सुरक्षा, ऐक्य, नीतीमत्ता, मूल्ये, प्रस्तावना या बंधांनी गुफलेल्या नागरी टप्प्याशी येऊन विसावला. यात केंद्रस्थानी असलेला एकच शब्द आहे, ‘विवाह’. जगाच्या पाठीवर कुठेही गेलात तरी या शब्दाला ओलांडून जाणे कुणालाही शक्य झालेले नाही, होत नाही, होणारही नाही. भले तो वेगवेगळ्या रूपात असेल, त्याची बैठक त्या समाजाच्या, धर्माच्या अधिष्ठानानुसार वेगवेगळी असेल, परंतु संस्कार एकच आहे. विवाह दोन भिन्नलिंगी माणसांचे एका बंधनात एकत्र येणे, आयुष्यभरासाठी, यासाठी जो समाजमान्य विधी केला जातो.

विवाहाचे आठ प्रकार आहेत— ब्रह्म, दैव, अर्ष, प्रजापत्य, गांधर्व, असुर, राक्षस आणि पैशाच्च. विवाहाचे विधी सात आहेत. होम, पाणिग्रहण, लाजाहोम, अशमारोहण, अनिप्रदिक्षिणा, सप्तपदी, ध्वुदर्दशन. हिंदू-मुस्लिम आणि ख्रिश्चन या तिन्ही धर्मांत यांचे स्वरूप वेगवेगळे आहे तरी एक सत्य आहे आणि ते आहे, ‘विवाह म्हणजे एक आनंदसोहळा’.

विवाह म्हटला की केवळ दोन भिन्नलिंगी माणसे एकत्र येतात, एवढेच इथे अपेक्षित नाही. दोन कुटुंबे, दोन नाती, दोन संस्कार आणि नीतीमूल्ये यांचा हा संगम असतो. विवाहाच्या सोबत येतात ती कर्तव्ये, जबाबदाऱ्या, अपेक्षा आणि बरेच काही. जे नेटाने, निषेने, संयमाने त्यांना सामोरे जातात, त्याचे विवाह साठाउत्तरी सुफळसंपूर्ण होतात आणि ज्यांना हा भार पेलवत नाही, त्यांच्याविषयी न बोललेच बरे.

‘विवाहसंस्था संकल्पना आणि संक्रमण’ या विषयाला किती व्यापक स्वरूप आहे हे पुस्तक वाचल्यानंतर लक्षात येते. त्याची दोन विभागांत विभागणी केलेली आहे. पहिल्या भागात विवाह आणि वैवाहिक जीवन यात येणाऱ्या अनेक घटकांचा समावेश आहे. त्यांची एकेक टप्पा करत अशा दहा टप्प्यांत-प्रकरणांत विभागणी आहे. तर दुसरा विभाग हा सहजीवनातील विसंवाद आणि कायदेशीर बाजू यांची दखल घेतलेली आहे. विवाहसंस्था अस्तित्वात येण्याच्या पूर्वोपासून ते आज विवाहसंस्थेला तडे देण्याच्या पद्धतीपर्यंतचा तपशील या पुस्तकात आलेला आहे. सामाजिक रुढी, परंपरा, समाजमान्यता ह्या बाब्य घटकांचा विवाहसंस्थेवर किती परिणाम होतो, तो कसा होतो, यांचे

विवेचन करताना ‘हे पवित्र बंधन, तीर्थक्षेत्र आहे’ या सकारात्मक संकल्पनेवर मुख्य भर असलेला दिसून येतो आणि त्याचीच आज अधिक गरज आहे. कुठल्याही विवाहसंस्थेचा मूळ हेतू, त्याचे एकत्रित उत्तम परिणाम यांना महत्त्व न देता आज जे नवीन लिंव्ह इन रिलेशनशिपचे फॅड सुरु झाले आहे, त्यातला फोलपणा, समलिंगी विवाहातील फोलपणा कसा आहे याचीही सोदाहरण माहिती या पुस्तकात दिलेली आहे.

या पुस्तकाचे वैशिष्ट्य असे, की यातील तपशील, विवेचन व उदाहरणे यांना संदर्भ आहेत. वैदिक धर्म, हिंदू-मुस्लीम-ख्रिश्चन धर्म, महाभारत, जगभर अस्तित्वात असलेल्या रुढी-परंपरा यांचा अभ्यास लेखिकेने केलेला आहे. इतिहासाचार्य राजवाडे यांच्यापासून बेंजामिन स्पार्क, एलिस हॅवलॉक, जॉर्ज पी मरडॉक, जॉन बॉस्वेल यांच्यासारख्या तज्ज्ञांच्या विचारांचा, त्यांच्या तत्त्वज्ञानाचा अभ्यास केलेला आहे. ही नुसती संदर्भसाठी नावे नाहीत, त्यांची तत्त्वे विषयानुरूप लेखिकेने आपल्या अभ्यासाच्या पृष्ठ्यर्थ जागोजागी दिलेली आहेत. यात केवळ माहितीचा भरणा नाही त्यात मानसशास्त्र आहे. हे मानसशास्त्र त्या त्या वेळच्या सामाजिक, आर्थिक, एकल-सामूहिक स्थितीची तत्त्वे विषद करतात. विवाहात ‘स्त्री’ असते, जी घरदार, आप्त, सर्वकाही मागे सोडून पतिगृह येते, त्यामागे असणारी मानसशास्त्रीय आणि

सामाजिक तत्त्वे खूप खोलवर रुजलेली आहेत. त्यांचा तपशिलात धांडोळा घेतलेला आहे. त्यामुळे एक उत्तम संदर्भमूल्य असलेला ग्रंथ हाती आला आहे, असेच म्हणावे लागेल.

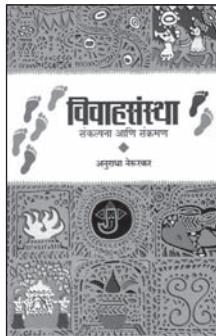
या पुस्तकाच्या लेखिका आहेत अनुराधा नेरुरकर. त्या उत्तम साहित्यिका आहेत. ‘एक आभाळ’, ‘आनंदनिधान’, ‘सुहृदा’, ‘सलणारा सलाम’, ‘डॉ. रघुनाथ माशेलकर’ अशी साहित्यसंपदा त्यांच्या नावावर असून त्यांना अनेक पुरस्कारांनी सन्मानित केलेले आहे. चित्रपटांसाठी गीतलेखन केलेले असून ‘मोनात बोलते रात’, ‘स्वामी अय्यप्पा’, ‘मन शब्दांचे’ हे त्यांचे प्रकाशित अल्बम आहेत. त्यांच्या लेखनाची स्वतंत्र शैली असून तिचा प्रत्यय ‘विवाहसंस्था’ या पुस्तकातून येतो.

या पुस्तकाच्या आशयाला साजेसे मुख्यपृष्ठ चित्रकार सतीश भावसार यांनी सजवलेले आहे. डॉ. प्रदीप कर्णिक यांनी अतिशय अभ्यासू ब्लर्ब या पुस्तकासाठी लिहिलेला आहे.

मूल्य २५० रुपये सवलतीत १५० रुपये

विवाहसंस्था संकल्पना आणि संक्रमण अनुराधा नेरुरकर

सावली प्रकाशासमोर उभी राहते तेव्हा...

“उभा फड पेटावा चहूअंगांनी आणि मधी एखादं जनावर सापडावं तशी गत झाल्याचानी वाटाय लागलं. कुणीकडं जावं? कुटं पळावं? सगळीकडनंच आग लागल्याली... काय करावं? कधी फोन न करणाऱ्यां लांबंचं पैपावरं फोन करून विचाराय लागलं, “काय वं? ऐकलं ते खरय का?”

कुटुंब असो की गाव, एखाद्या घटनेची ठिणगी पडून तिने भडका घेतला तर त्याचे परिणाम काय होतील, हे सांगण्यासाठी कुठल्या ज्योतिषाची गरज नाही. मग ही घटना वैयक्तिक असो, सामाजिक असो अथवा सरकार-संस्कृती-सभ्यतेची असो, परिणाम अटल आहे. प्रश्न परिणामाचा आहेच, परंतु त्याच्या मुळाशी असणाऱ्या घटकांचादेखील आहे. ते घटक आहेत, ठिणगी का पडली, कुणी पाडली आणि परिणामांना सामारे जाणारे त्याला किती जबाबदार आहेत? ज्यांना ठिणगीशी काही संबंध नाही असेही होरपळले जातात, त्यांचा दोष काय? हे व यासारखे अनेक प्रश्न जोडलेले असू शकतात. त्यांची उत्तरेदेखील असू शकतात. गरज असते ती त्या प्रत्येक पायरीच्या मुळाशी जाण्याची.

‘साईंड इफेक्ट्स’ ही कांदंबरी अशाच एका विषयाला गवसणी घालते. विषय कोमल तसा तीव्र, सर्वपरिचित तरीही अस्पर्शित. तो म्हणजे स्त्रियांनी पुरुषाप्रमाणे परकया व्यक्तीशी विवाहाह्या संबंध ठेवणे. आमची सभ्यता, संस्कार, समाज अशा संबंधांना ‘अनैतिक’ या सदरात नव्हे अंधारकोठडीत ढकलून मोकळा झाला आहे असे नव्हे तर कायद्यानेही त्याला ‘गुन्हा’ या व्याख्येत बसवलेले आहे, नैतिकतेला कवच बहाल केलेले आहे. या संबंधात असणाऱ्यांसाठी शिक्षेची तरतूद तर सर्वमान्य आहे. तो पुरुष असो की स्त्री. एखादेवेळेस सबल पुराव्याअभावी प्रकरण कोटांपर्यंत गेले तर, संबंधित व्यक्ती निर्दोष सुटप्पाची शक्यता असते. परंतु कुटुंब, समाज त्याला शिक्षा दिल्याशिवाय राहात नाही. कुटुंब, समाज जी शिक्षा देते तिची कठोरता कोटाहीन नक्कीच तीव्र असते. म्हणूनच प्रत्येकाकडून नैतिकतेची कास धरली जाते ती त्यामुळे.

या नैतिकतेच्या रेशमी तलम पड्याआड कित्येक स्त्रियांचे अस्वस्थ हुंकार दाबले गेलेले आहेत त्यांचे काय? पुरुषांना अशा हुकारांवर फुंकर घालण्याची मखमली सोय समाजमान्य ठरते, ती स्त्रियांना उंबरठाच्या आत डडण्यात धन्यता मानते ती का? कारणे काही असोत, त्यांचे प्रमाण भलेही अल्प असेल, असे अस्वस्थ हुंकार नाहीत, असे म्हणता येणार नाही. त्याला कुणी आपल्यापरीने खिडकी उघडी करू पाहण्याचा प्रयत्न करत असेल तर... उत्तर सोपे नाही त्याला मान्यताही नाही. परंतु हा विषय आहे, विषयाचा, त्याला नाकारता येणार नाही.

लेखिका नीलम माणगावे यांनी हा विषय कांदंबरीसाठी निवडला, या धाडसाचे खरेच कौतुक करायला हवे. स्त्रियांच्या या प्रश्नाकडे पाहताना त्याची सामाजिक जाणीव बोथट झालेली आहे, त्या बंडखोरी करताहेत अथवा समाजमूळ्यांचा संस्कार फेकून द्या, अशीही त्यांची भूमिका नाही. उलट

हा विषय समोर ठेवताना त्यांनी किती वेगवेगळ्या कोनांतून या विषयाकडे पाहिलेले आहे, याची कल्पना येण्यासाठी प्रथम ही कांदंबरी वाचायला हवी.

थोर मानसशास्त्र फ्राइड मानसांच्या वागण्याविषयीची मते मांडतो तेव्हा माणसाच्या लैंगिक भावना-समस्या यांच्याकडे प्रथम निर्देश करतो. या लैंगिक भावनांचे दमन आणि शमन यावर माणसाचे वागणे अवलंबून असते, असे नमूद करतो. त्याची आठवण ही कांदंबरी वाचायला होते. परंतु लेखिकेला तेवढे सांगायचे नाही. यात येणारे अतिरेकी स्वरूप, स्वैरपणा चौकट मोडण्याची उच्छृंखलता कधीही हानिकारकच एवढेच नाहीतर त्यामुळे उद्धवस्त होणारे आयुष्य, कुटुंबाची वासलात आणि समाजात होणारी बदनामी यावर त्या नेमकेपणाने भर देतात. शीर्षक तेच स्पष्ट करते.

कांदंबरीलेखनासाठी खास अशी शैलीची योजना केलेली आहे. कांदंबरी स्त्रियांच्या संबंधात असल्याने सहभाग असलेल्या मंदा, सविता, चंद्रा, मंजुळा, प्रिया, प्रतिभा, वंदना या स्वतःच स्वतःची कथा सांगतात. आपापल्या अनुभवांतून कथानक पुढे घेऊन जातात, त्यामुळे एकाच विषयाला विविधांगी रूप बहाल झाले आहे. स्त्रियांची जशी पुरुषांना भुरळ पडते तशी स्त्रियांनाही पुरुषांची भुरळ पडते, हे प्रामाणिकपणे कबूल करताना आपला गैरवापर होत असेल तर त्या चवताळून पेटून उटू शकतात, हेही त्याच कृतीतून दाखवून देतात. समाजाच्या नजरेतून उतरलो तर काय अवस्था होते. त्यापायी

कुठले टोकाचे पाऊल उचलायचे, याचाही त्या ठामपणे निणिय घेतात. हे सारे लेखिकेने त्यांच्याच मुखातून वदवले आहे. त्यामुळे प्रत्येकीच्या अंतरंगापर्यंतचा माग काढता आलेला आहे. अनैतिक संबंधाचे परिणाम काय व कसे होतात याची स्पष्टता अंजन घालणारी आहे.

कांदंबरीत कथानक वेगाने पुढे जाते तरी त्याला आशय शेवटपर्यंत एकसंघ राहावा, त्यातली उत्कंठा आणि उत्कटता कायम राहावी यासाठी प्रयत्नपूर्वक लेखन करावे लागते, ते तंत्र लेखिकेला वश आहे. जयरामची व्यक्तिरेखा समर्थपणे केंद्रस्थानी ठेवून कांदंबरीची सुंदर गुंफण केली आहे. पुरुषांनी आळ अंगावर घेतला तरी पुरुषी मानसिकता सोडलेली नाही. हा धागा अतूट ठेवन्यात त्या यशस्वी झाल्या आहेत. त्याची लेखनशैली त्या त्या व्यक्तिरेखांना उठाव देणारी आहे. त्यासाठी खास त्यांच्या दैनंदिन बोलीभाषेचा चपखल वापर केलेला आहे. भावभावनांची गुंफण, वागण्या-बोलण्यातले वेगळेपण समरसतेने अनुभवाला येते.

नीलम माणगावे सिद्धहस्त लेखिका आहेत. त्यांनी प्रकारचे लेखन केलेली असून ६५ पुस्तके प्रकाशित आहेत. शैक्षणिक अभ्यासक्रमात त्यांच्या साहित्याचा समावेश आहे. शासनपुरस्कार व अन्य प्रतिष्ठेचे अनेक पुरस्कार त्यांना लाभले आहेत.

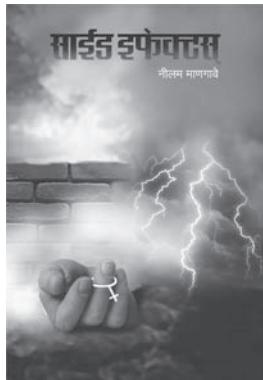
सतीश भावसार यांनी आशयसंपन्न असे मुखपृष्ठ सजवले आहे.

मूल्य ३५० रुपये सवलतीत २०० रुपये

ग्रंथपान

साईंड इफेक्ट्स
नीलम माणगावे

**स्वतःवर विश्वास असणाऱ्या प्रत्येकासाठीची
प्रेरणादारी गोष्ट**

‘किलोस्कर कन्सल्टन्सी, टाटा कन्सल्टन्सी अशी बडी नावं या क्षेत्रात असताना मी तुम्हालाच या कामासाठी का नेमावं?’

यावर देवांचे उत्तर होते, ‘या बड्या कंपन्या कुण्या नवशिक्याला तुमच्या कंपनीचं कामकाज पाहायला पाठवतील. मी माल शॅप फ्लोअरपासून सर्व टप्प्यांवरच्या कामाची पाहणी स्वतःच करीन. शिवाय मी केलेल्या सूचना राबवण्याची जबाबदारीदेखील माझीच असेल.’

स्वतःच्या ज्ञानावर आणि क्षमतेवर विश्वास ज्यांच्या ठिकाणी असतो त्यांच्या यशाची परिणती खणखणीत नाण्यासारखी चोख असणारच. याचा प्रत्यय एन्ऱॉन प्रकरणात आला. ही कंपनी आणि ती निर्माण करणार असलेली वीज, त्यामुळे राज्य वीज मंडळाला आणि पर्यायाने राज्याला किती आणि कशी किंमत मोजावी लागणार आहे, भविष्यातला दिसणारा आर्थिक धोका किती भयानक असणार आहे याचे अचूक निदान ज्यांनी अगदी सुरुवातीलाच मांडले, त्यांचे नाव आहे जयंत देव. पुढे राजकारण आणि विरोधक रस्त्यावर उतरले, त्यांच्या हातात जे विरोधाचे शस्त्र होते त्याचे निर्माते होते जयंत देव!

कुठलाही व्यवहार उद्घोग-कामगार संघटना – त्यांच्या मुळाशी असणारे गणित अचूकपणे कसे सोडवता येईल, याचे सूत्र पक्के करण्यासाठी खूप अभ्यासाची गरज असते. बॉयलरपासून पैकिंग झालेल्या उत्पादनपर्यंतच्या कामकाजाची, व्यवस्थापनाची सखोल माहिती गाठीशी असावी लागते. तरच त्याचे योग्य उत्तर सोडवता येते. अशी उत्तरे सोडवून अनेक उद्घोगांचा, व्यवस्थापनांचा, निर्मितीचा रुतू पाहणारा रथ ज्यांच्यामुळे योग्य त्या मार्गावर अतिवागाने धावू लागला, ते सारथ्य होते जयंत देव यांचे.

वीजक्षेत्राचाच नव्हे तर अनेक क्षेत्रे हे जयंत देव यांच्या शैक्षणिक अर्हतेच्या परिधाबाहेरची होती, तरी ती सर्व क्षेत्रे आपल्या गवसणीत आणण्याचे कसब त्यांनी दाखवलेले आहे. त्यामुळेच वीजक्षेत्र, बीएसएफ, बायर, किलोस्कर, वालचंद, घाटगे पाटील, कोलकाता मेट्रो, कोयना, खाडीपूल, उपनगरी रेल्वे, एसटी, ऑटोरिक्षा अशा अनेक प्रतिष्ठित बहुराष्ट्रीय कंपन्या ते वापरातले सगळ्यात सोरीचे सोपे वाहन, यांच्यातले गुंतागुंतीचे प्रश्न सोडवण्याचे कौशल्य जयंत देव यांनी दाखवलेले आहे.

जयंत देव यांची ‘देव अँड असोसिएट्स’ ही सल्ला देणारी कंपनी स्थापन झाली १९७९ साली. आजपर्यंत ही कंपनी यशाची अनेक शिखरे यशस्वीपणे पादाक्रांत करत वाटचाल करत आहे. ही यशोगाथा आपल्याला वाचायला मिळते ती ‘युक्तीच्या गोष्टी सांगणाऱ्याची गोष्ट’ या चरित्रात्मक ग्रंथातून. जयंत देव यांचे हे यश काही कुणाच्या पाठिंब्याने वा घरातील परंपरेने आलेले नाही. त्यांची जिद्द, परिश्रम, अभ्यास आणि स्वतःवरील दमदार विश्वास या भांडवलावर ही कंपनी यशस्वी झालेली आहे. कुठलेही क्षेत्र वर्ज्य वा त्यासाठी असमर्थता न मानता प्रत्येकाच्या मुळाशी जाऊन आपल्या बुद्धिमत्तेची जणू कसोटीच पाहिलेली दिसून येते. प्रत्यक्षात

पाण्यात उतरणे, तव्याचे चटके सहन करणे, यांचा आव्हान म्हणून स्वीकार केला. आव्हानच म्हणायचे तर या कंपनीच्या स्थापनेत आहे. हेवी इंजिनीयरिंग कॉर्पोरेशन, दुर्गापूर, एसीसी बॅक्बॉक दुर्गापूर, भारत बिजली, ब्रिटानिया इत्यादी ठिकाणी काम करताना स्वतःला तपासून पाहण्याची संधी त्यांना मिळाली. या सर्व नोक्या जयंत देव यांना स्थैर्य, पैसा आणि ऐषोआराम प्रदान करण्यास सक्षम होत्या. परंतु त्या नोकरीवर पाणी सोडून ‘सल्ला देणारी कंपनी’ स्थापण्याचा धाडसी निर्णय त्यांनी घेतला, तेही समोर हातात कुठलेही काम नसताना. स्वतःचा दुर्दम्य विश्वास म्हणतात तो हा. सुप्रसिद्ध लेखक आणि अर्थतज्ज्ञ गंगाधर गाडगील यांना ग्राहक पंचायत सक्षमपणे यशस्वी करण्यासाठी खरी मदत झाली ती जयंत देव यांचीच, अनेक मान्यवरांनी त्यांच्या कामाचे कौतुक केले आहे. कधी कधी अपमान सहन करण्याची वेळ आली, तरी समोरच्या पार्टीलाही त्यातून सुटका मिळालेली नाही. नवल टाटासारख्या उद्योगपतीला, नियामक आयोगाला, सरकारालादेखील माघार घ्यावी लागली ती जयंत देव यांच्यामुळे. एन्ऱॉनचा प्रकल्प कसा धोकादायक आहे यासाठी त्यांनी त्यावेळचे मुख्यमंत्री मनोहर जोशी यांना छत्रपती शिवाजीमहाराज यांचे अमात्य रामचंद्र पंत यांच्या आज्ञापत्रातील मजकूर वाचून दाखवला, हा केवळ इशारा नव्हता तर जयंत देव व्यासंगाचा सज्जड पुरावा होता असेच म्हणावे लागेल.

जयंत देव हे मेक्निकल इंजिनीयर आहेत. मराठवाडा विद्यापीठात ते प्रथम आलेले आलेले आहेत तर मेक्निकच्या परीक्षेत याच विद्यापीठात दुसरे आलेले आहेत. ‘युक्तीच्या गोष्टी सांगणाऱ्याची गोष्ट’ यातील सर्व प्रवास थक्क करण्यारा आहे. प्रत्येक टप्प्यावर घडलेल्या घटना, प्रसंग, त्यावरील निर्णय वाचत असताना आपण दिडमुळू होतो आणि कौतुकाने फुलूनही येतो. ज्यांना आपल्या आयुष्यात यशस्वी व्याहयचे आहे आणि स्वतःवर ज्यांना पूर्ण विश्वास आहे. त्यांच्यासाठी प्रेरणा देणारे हे चरित्र आहे असे हमखास म्हणता येते.

शिल्पा शिवलकर यांनी या चरित्राचे लेखन केलेले आहे. त्यांच्या मनोगतात नमूद केल्याप्रमाणे, त्यांनी खूप अभ्यास केलेला आहे. अनेक संदर्भ, त्यांचे विश्लेषण वाचताना हा अभ्यास लक्षात येतो. त्यामुळे हे लेखन लेखिकेचे नसून खुद्द जयंत देव यांनीच केले आहे, असे भासत राहते. लेखिकेचे यासाठी खरोखर कौतुक करायला हवे. एक चांगले पुस्तक वाचकांच्या हाती दिले यासाठी ग्रंथालीचेही कौतुक!

जयंत देव यांची प्रसन्न आणि तितकीच दिलखुलास मुद्रा मुख्यपृष्ठावर आहे. ही सतीश भावसारांची कल्पकता सुंदरच!

मूल्य ३०० रुपये सवलतीत १८० रुपये

